

CSICSAY ALAJOS

MÉG EGYSZER A HALAKRÓL

beszélők implicit módon birtokolják a grammatikai szabályokat. Ez akár kisebb gyermekeknél is megfigyelhető. Ahhoz, hogy a *Kati kenyeret vásárol* mondatot a beszélő meg tudja alkotni, nincs szüksége magasabb tudásra, mert veleszületett, természetes tulajdonsága a beszéd. A nyelvtan további tanulmányozása már bonyolultabb mondat szerkezetek alkotását eredményezi, ahol a vonzatok alkalmazásának köszönhetően a diákok nyelvi kreativitása is fejlődik (*Kati, aki egészségesen táplálkozik, teljes kiőrlésű kenyeret vásárol.*). Így válik az implicit tudás explicitté. Ezek a képességek a gondolkodás és a személyiségfejlesztés működő jellemzőivé válnak. A nyelvtan tanítása kezdődhetne a mondatok szintjével, ugyanis a mondatokban megtalálható az összes nyelvi szint. Vizsgálható pl. a mássalhangzók egymásra hatása (*egészségesen*), a képzők nyelvi viselkedése (*Katalin – Kati*), stb. Ezáltal a hangok vagy a morféma tanítása gyakorlatiasabbá válhatna.

A közoktatásban használt tankönyvekben jelenleg továbbra is a hagyományos, leíró szemlélet uralkodik. Nem kívánatos jelenség a leíró grammatika figyelmen kívül hagyása, hisz a generatív szemlélet integrálja a hagyomány elemeit. Olyan módszertanra volna szükség, amely ötvözi a leíró és a generatív grammatika eszközeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁNRÉTI Z.: *Az anyanyelvi nevelés modernizációjáról*. MTA, Budapest, 2011, 105–118.
- KESZLER B. (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
- MEDVE A.–SZABÓ V.: *A mondattani elemzés lehetőségei az általános iskolában*. Anyanyelv-pedagógia, 2010.

Az előző lapszomban már jeleztem, hogy a halak rendszerezése az egyik legnagyobb kihívás a biológusok számára. Régebben egységes osztályba, a halakéba sorolták be őket, ma csak annyit lehet állítani róluk, hogy elsődleges vízi gerincesek, nem négy lábúak (Tetrapoda), mint a cetek elődei is voltak, meg, hogy a koponyások (Carniata) csoportjába tartoznak. A csontos halak (Teleostei) fajsza ma 2008-as adatok szerint 31168, ami évente változhat. Ki tudná előre megmondani, mikor fedeznek fel eddig ismeretlen fajokat, s mikor pusztul ki valamelyik. A természet törekeny, az ember pedig nemcsak dühében tör-zúz maga körül, hanem pusztá szórakozásból vagy csupán nemtörődömségből is. Szerencsére vannak önszerveződő embercsoportok, melyek felhívják egy-egy élőfaj veszélyeztettségére a figyelmet, én pedig rájuk, illetve az ő erőfeszítéseikre hivatkozom.

A Magyar Haltani Társaság (MHTT), mint már szóltam róla, a 2016-os év halának három jelölt – a márna (de vajon melyik?), a selymes durbincs (*Gymnocephalus scharaetser*) és a compó (*Tica tica*) – közül az utóbbit választotta. Valamikor gyakran fogtam a kezembe compót, ha egyáltalán sikerült megragadni, mert tőle csúszósabb halat nem láttam. Nemhiába nyálkás compónak nevezzük magyarul, tájnyelven mondják cigányhalnak is. Mindkét megnevezés magáért beszél. Az utóbbi nem a testszíne miatt ragadt rá, hanem mert olyan helyeken él, ahol az igényes halászok ritkán bajlódtak a fogásával, maradt hát azoknak, akik nem sajnálták érte a fáradságot, és akiktől nem irigyelték a zsákmányt sem.

A compó a lassú áramlású iszapos medrű folyók, állóvizek lakója. A pontyfélék (Cyprinidae) családjába tartozik, ritkán nő meg 30 centiméternél nagyobbra, bár fogtak már 50-60 centis, „óriás” példányokat is. A megtisztítása is külön szakértelmet kíván, de megéri, mert szerintem a húsa íz-

letes, és soványabb, mint a ponty. Élőhelyének beszűkülése miatt egyre ritkább, akárcsak a csíkfélék. Feltételezésem szerint többen ismerik, mint a durbincset, bár ki tudja, hátha akadnak még, akik szívesen olvassák Gárdonyi Géza satirikus regényciklusát, a Göre Gábort. Annak az egyik szereplője Durbints sógor, akinek figurája hosszú időn át példálózásaként szolgált az együgyű, vidéki esküdtek (ma képviselők – vagy politikusok?) jellemzésére. Úgy tűnik, ez a fajta lény kipusztíthatatlan, ezért sohasem szorul védelemre. Lám, megint tréfálkozom.

A selymes durbincs a sügérfélék (Percidae) családjába tartozó, nálunk endemikus (bennszülött) halfaj. Ismertebb rokonai közül többen is felleltek már az év hala szavazó listájára, például 2015-ben a vágó durbincs, népiesen dürgencs (*Acerina cernua*), ami harmadik helyezést ért el, 2014-ben a sügér, nyilván a csapósügér (*Perca fluviatilis*), mert nálunk csak ez a faj él, s mi, csilizköziek, ezt hívtuk dörgécsének vagy dörgincsnek. Ő második lett. Végül hadd említsem meg a 2011-es év győztesét, a süllőt, másnéven a fogassüllőt (*Lucioperca lucioperca*). Minden sügérféle ragadozó, legkisebb közülük a durbincs, mely alig éri el a 10 cm-t, legnagyobbra a süllő nő, ha meghaladja a másfél kilogrammos súlyt, akkor nevezik őt fogasnak. A Dunában is megél, de gyakoribb a Balatonban, ahol túlnyomórészt gardával és küszszel táplálkozik. Ezek apró termetű halak, a gardát (*Pelecus cultratus*) balatoni heringnek is mondják, a sujtásos küsz (*Alburnoides bipunctatus*) pedig sajátos oldalvonaláról kapta a nevét. Mindketten szerepeltek már az év hala jelöltjei között. A sujtásos küsznél ismertebb a szélhajtó küsz (*Alburnus lucidus*), melynek – ahogy a gardának is – a pikkelyéből már a 18. század óta, vegyi eljárással, gyöngyesszenciát állítanak elő, amivel üvegyöngyöket vonnak be. Jó biznisz lett belőle. A táplálékláncnak – melynek a középső láncszemeit a halak alkotják – a végén „csúcsragadozóként” mi, emberek,

lesünk a prédánkra. Aki szereti a halat, bizonyára egyetért velem, hogy a fogassüllő az egyik legfinomabb hal, állítják, hogy a vágó durbincs vetekszik vele, de ahhoz még nem volt szerencsém, sem élőben, sem a serpenyőben. A sügérhez annál inkább, ami annak ellenére, hogy tele van apró szálkával, nekem a leginkább ízlik. Ja, hogy miért van a süllő nevében a fogas? Mert az alsó állkapcsában két kiemelkedő, ún. „ebfog” található. A sügérfélék családjába tartozik a 2014-es év győztes hala, a magyar bucó (Zingel zingel) is, amely gazdaságilag nem jelentős, de annak ellenére, hogy minden kisebb folyóban elterjedt, fokozottan védett, mert a faja kipusztulófélbe került.

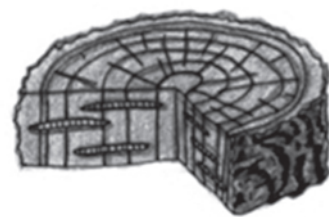
Az előző fejezetben már megemlítettem a 2013-as év győztesét, a tarka menyhalat (Lota lota), mely a fajokban gazdag tőkehal-félék családjának nálunk élő egyetlen faja. A horgászok állítják, hogy a harcsára emlékeztető menyhalért, mely novembertől februárig ívik, érdemes télen fagyoskodni a vízparton, mert a mája ínycsokolat.

A tengeri halakat nem soroltam be a mondanivalómba, de úgy vélem, a közönséges tőkehalról (Gadus morrhua) azért kell néhány sort írnom, mivel az ember tengeri eredetű táplálékai közül a hering után ő a legismertebb a halpiacon. Orosz neve treszka, következőképpen belőle kellene készülnie a Dél-Szlovákiában is közkedvelt, „treskának”, azaz a tőkehalsalátának. A csukamájolajat, ami kétséget kizáróan D-vitaminban gazdag, a tőkehal májából nyerik.

A tapasztalt horgászoknak nem kell elmagyarázni, hogy melyik halcsoport

hol tanyázik a vizekben. A laikusok számára viszont érdekes lehet, hogy akár csak a madarak és más állatcsoportok, a halak is felosztják egymás közt azokat a területeket, ahol élnek, tehát a nagy folyókat, a kis folyókat és a tavakat. Sőt, nemcsak vízszintesen, hanem vertikálisan is, azaz mélységben is különböző területekre rendeződnek. Hogy melyik csoport hol található meg leginkább, azt a „zónát” egyes fajokról nevezték el. Ezek szerint van: pisztráng-, pér-, paduc-, márna-, dévér- és durbincs-zóna. Persze egy-egy zónában nemcsak egyetlen faj él, hanem több is, melyeknek hasonló a vízáramlat, az oxigén, a táplálék és az ikra lerakáshoz szükséges aljzat iránti igénye. A zónák felosztása nem valami békés megegyezés alapján történik, hanem a fajok között zajló tülekedés folytán dől el, melyiknek jutson a legjobb terület. Ráadásul még az egyedek között is kíméletlen küzdelem folyik érte, pontosabban a rangsor kialakulásáért. Ez utóbbit nevezi az etológia dominanciaharcnak, ami minden élőlényfajra jellemző. Még az emberre is, akinél már nem a nyers fizikai erő dönti el a hierarchiába való beilleszkedés sikerét. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az állatok, így a halak is, hiányában lennének a különböző trükköknek, így a rafinériának is. A horgászok legtöbbje ismeri a halak ravaszságait.

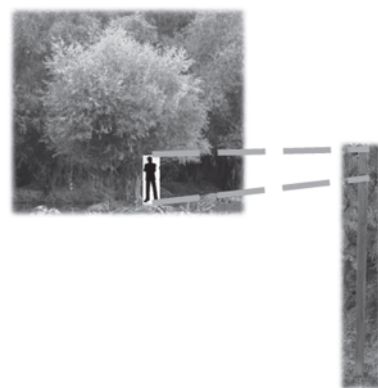
A zónákkal kapcsolatban jegyezném meg, hogy milyen csodálatosan gazdag a mi nyelvünk. E fogalomnak 18 szinonimáját számoltam össze. Én, bár lehet, hogy megköveznek érte, erogén zónaként középük sorolnám mint különleges érzékszervet a halak oldalvonalát is.

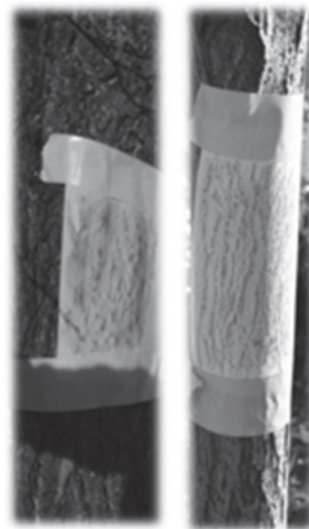
1. ábra: Fatörzs keresztmetszete

2. ábra: A fatörzs kerületének megmérése mérőszalaggal

3. ábra: A mérés első lépésének módja

4. ábra: Kéregdörzsölet, az első képen sárgabarack törzse, a másodikon pedig kecskefűz törzse látható.